

“TÜRK DİLLERİNDE AKRABALIK ADLARI”(*) İSİMLİ KİTAP ÜZERİNE

Dr. Süleyman TULÜCÜ (**)

ÖZET

En tanınmış dil ailelerinden biri olan Türk dili, *akrabalık adları* itibarıyla dünyanın en zengin dillerinden biridir. Özellikle, çeşitli Türk dilleri ve Anadolu ağızlarında *akrabalık adları* için pek çok söz kullanılmaktadır.

Yong-Söng Li, bu sistematik eserinde *dede, nine, baba, anne, amca, dayı, hala, teyze, erkek kardeş, kız kardeş, kuzen, oğul, kız, yeğen, koca, karı* vs. gibi, bu tür adların bir listesini vermektedir.

Türk dilleri “*akrabalık adları*” söz konusu olduğunda dünyanın en zengin dillerinden, dil ailelerinden biridir. Çabuk değişme aşamalarını severek geçiren bu türden kelimeler, genellikle aile örgütü arasındaki akrabalık ilişkileri düzenine, durmadan yeni yeni katkılarda bulunmaktadır. Bu yüzden ister istemez akrabalık terminolojisi de durmadan değişmektedir (A. Caferoğlu, “Kâşgarlı Mahmut’a Göre Akriba Adları”, *Türk Dili*, Divanü Lûgat-it-Türk Özel Sayısı, c. XXVII, sy. 253 (1 Ekim 1972), s. 23).

XI. yüzyılın (H. V.) Türk dili andaçları arasında en ünlü yeri alan *Kitâbü Divânü Lûgâti’t-Türk*, yalnız bir sözlük değil, Türk tarih ve etnolojisi, coğrafyası, mitolojisi, halk edebiyatı, folkloru, kısacası bütün anlamıyla Türk millî kültürü üzerine pek zengin bilgileri ihtiva eden bir hazine, önemli bir kaynaktır (M. Şakir Ülkütaşır, *Büyük Türk Dilçisi Kâşgarlı Mahmut*, 2. baskı, TDK Yay., Ankara 1972, s. 37. Kâşgarlı Mahmut ve *Divânü Lûgâti’t-Türk* hakkında geniş bilgi için bk. *Divânü Lûgâti’t-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, 7-9 Mayıs 1999, Ankara-Türkiye, Türksoy Yay., ts.). Kâşgarlı’nın kitabı adlar yönünden, bilhassa “*akrabalık adları*” yönünden epeyce zengindir. Ahmet Caferoğlu’nun görüşüne göre müellif, erkek ve kadın adlarından esere en çok bilinenleri almıştır (*Divânü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yay., Ankara 1972, s. XVI, Prof. Dr. A. Caferoğlu’nun “Kâşgarlı Mahmut ve Divanü Lûgat-it-Türk” başlıklı yazısı).

(*) Yong-Söng Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 15, yayımlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Yayıncılık, İstanbul 1999, 415 s.

(**) Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

Türk dillerinde ve Anadolu ağızlarında, "akrabalık adları", özellikle de "kadın" ve "kadın akrabalık adları" için pek çok söz kullanılmaktadır. Yong-Söng Li'nin, tanıtımını bahis konusu ettiğimiz yukarıdaki çalışması, konunun ne kadar geniş ve ayrıntılı olduğunu gözlerimizin önüne sermiş bulunuyor. Yıllar önce de Prof. Saadet Çağatay, dilimizde "kadın" için kullanılan sözler konusunda, hâlâ değerini koruyan bir yazı ("Türkçede "Kadın" İçin Kullanılan Sözler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1962, TDK Yay., Ankara 1963, s. 13-49) yayınlamıştı.

Yong-Söng Li'nin eseri, "İçindekiler"den (s. 5-6) sonra bir "Önsöz ve Teşekkür" (s. 11-12) yazısı ile başlıyor. Müellifin burada ifade ettiğine göre, bu "kitap, 22 Şubat 1993 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilen çalışmanın gereken bazı düzeltmeler yapıp genişletilerek kitaba dönüştürülmüş biçimidir." Müellif, devamla tezi hazırlarken başından sonuna kadarengin bilgileriyle yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Talât TEKİN'e (T. Tekin'in kısaca hayatı, yayımlarının bir listesi ve bazı yazıları için bk. *Türk Dilleri Araştırmaları, Cilt 3, Talat Tekin Armağanı*, Simurg Yay., Ankara 1993, s. 8-28; Mustafa İsen, "Tekin, Talât", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1998, VIII, 299-300; Talat Tekin, *Türköloji Eleştirileri*, Simurg Yay., Ankara 1997); özellikle bu tezin kitaba dönüştürülmesini özendirerek her türlü yardımcı yapan Mehmet ÖLMEZ'e, ayrıca birtakım yardım ve katkılarda bulunan diğer zevata teşekkür ediyor. "Önsöz ve Teşekkür" kısmından sonra "GİRİŞ" (s. 15-36) geliyor. Bu kısım şu başlıklara ayrılıyor: 1. Bu Konuda Yapılan Çalışmalar (s. 15-18), 2. Terimlerin Tesbiti ve Sıralanması (s. 18-23), 3. Yeni Görüşler (s. 23-27), 4. Çevriyazı Hakkında (s. 27-31), 5. Kısaltmalar (s. 31): 1) Dil ve Lehçeler (s. 31-34), 2) Kitaplar (s. 34-36), 3) Öteki Kısaltmalar (s. 36). Müteakiben de "*Türk Dillerinde Akrabalık Adları*" konusu şu ana başlıklar altında inceleniyor: I. "AKRABA" ANLAMINDAKİ TERİMLER (s.39): A. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler (s. 39-65), B. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler (s. 65-77), C. Üveylik Bildiren Terimler (s. 78-86); II. AKRABALIK TERİMLERİ (s. 87): A. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler (s. 87): 1. "Dede" Anlamındaki Terimler (s. 87-97), 2. "Nine" Anlamındaki Terimler (s. 98-107), 3. "Baba" Anlamındaki Terimler (s. 107-117), 4. "Anne" Anlamındaki Terimler (s. 118-124), 5. "Amca; Dayı" Anlamındaki Terimler (s. 124-137), 6. "Hala; Teyze" Anlamındaki Terimler (s. 137-147), 7. "Erkek Kardeş" Anlamındaki Terimler (s. 148-166), 8. "Kız Kardeş" Anlamındaki Terimler (s. 167-179), 9. "Kuzen; Kuzin" Anlamındaki Terimler (s. 179-189), 10. "(Birbirine Karşı) Kuzen/Kuzin Çocukları" Anlamındaki Terimler (s. 189-193), 11. "Oğul" Anlamındaki Terimler (s. 193-203), 12. "Kız" Anlamındaki Terimler (s. 203-206), 13. "Yeğen (Kardeş Çocuğu)" Anlamındaki Terimler (s. 206-216), 14. "Torun" Anlamındaki Terimler (s. 216-225); B. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler (s. 225): 1. "Koca" Anlamındaki Terimler (s. 225-236), 2. "Karı" Anlamındaki Terimler (s. 236-259), 3. "Kaynata" Anlamındaki Terimler (s. 259-264), 4. "Kaynana" Anlamındaki Terimler (s. 264-268), 5. "Kız Kardeşin Kocası; Hala Kocası; Teyze Kocası"= "Enişte"

Anlamındaki Terimler (s. 268-272), 6. “*Erkek Kardeşin Karısı; Amca Karısı; Dayı Karısı*”= “*Yenge*” Anlamındaki Terimler (s. 272-279), 7. “*Kayın Birader*” Anlamındaki Terimler (s. 279-289), 8. “*Baldız; Görümce*” Anlamındaki Terimler (s. 289-301), 9. “*Bacanak*” Anlamındaki Terimler (s. 301-303), 10. “*Elti*” Anlamındaki Terimler (s. 303-306), 11. “*Kızın Kocas*” Anlamındaki Terimler (s. 306-313), 12. “*Oğulun Karısı*” Anlamındaki Terimler (s. 313-318); III. SONUÇ (s. 319-320), Kaynaklar (s. 321-340), Dizinler (s. 341-415).

Araştırmacı, “*Türk Dillerinde Akrabalık Adları*” konusunu incelerken görülmesi gereken, yurt içinde ve yurt dışında yayınlanmış birçok kaynağı (kitap, makale) görmüş; son derece sistematik, geniş ve faydalı bir eser ortaya koymuştur. Müellifin görüp yararlandığı (s. 15), ülkemizde neşredilmiş, doğrudan doğruya konu ile ilgili yazılar şunlardır:

1- Talât Tekin, ““*Amca*” ve “*Teyze*” Kelimeleri Hakkında”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1960*, TDK Yay., Ankara 1960, s. 283-294.

2- A. Caferoğlu, “Kâşgarlı Mahmut’a Göre Akraba Adları”, *Türk Dili, Divanü Lûgat-it-Türk Özel Sayısı*, c. XXVII, sy. 253 (1 Ekim 1972), s. 23-26.

3- Tuncer Gülensoy, “Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1973-1974*, TDK Yay., Ankara 1974, s. 283-318.

4- Süleyman Tülücü, “Divânü Lûgat-it-Türk’te “Kadın” İçin Kullanılan Sözcükler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 16 (Şubat 1982), s. 137-141.

Müellifin göremediği, konuyu az çok ilgilendiren şu kitap ve makaleleri de –bibliyografya olarak- ilâve edebiliriz:

1- A. Caferoğlu, ““Küçük Çocuk, Enik” Kelimelerinin Morfolojik ve Semantik Değişmelerine Dair”, *Türk Dili-Belleten*, seri III, sy. 10-11 (Ocak-Aralık 1947), s. 6-12.

2- Saadet Çağatay, “Türkçede “Kadın” İçin Kullanılan Sözcükler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1962*, TDK Yay., Ankara 1963, s. 13-49.

3- _____, “Türkçede Çocuk Kavramı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1977*, TDK Yay., Ankara 1978, s. 1-16.

4- M. Fahrettin Kırzioğlu, ““Lehce-i Erzurum” Yazmasındaki Halk Sözcükleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1962*, TDK Yay., Ankara 1963, s. 195-244.

5- László Rásonyi, "Türklükte Kadın Adları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963*, TDK Yay., Ankara 1964, s. 63-87.

6- M. Şakir Ülkütaşır, "Türk Dilinde Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 1 (1 Şubat 1967), s. 45-47.

7- Hâmit Z. Koşay, "Divanü Lûgati't-Türk'deki Terimlerden Örnekler", *Bilimsel Bildiriler 1972*, TDK Yay., Ankara 1975, s. 495-496.

8- Özkan İzgi, "İslâmiyetten Önceki Türklerde Kadın", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XI-XII-XIII-XIV (1973-1975), s. 145-160.

9- Süleyman Tülücü, "İbn Mühennâ Sözlüğü ve Bu Sözlükte "Kadın" ve "Kadın Akrabalık Adları" İçin Kullanılan Sözcükler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 2 (1995), s. 155-165.

10- A. Esat Bozyiğit, *Türk Adbilimi Bibliyografyası (Deneme)*, Ayyıldız Yay., Ankara 1995.

11- Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1997, s. 68-74, 80-82.

12- Musa Duman, "'Oğlan" Kelimesi ve "Gençlik" Kavramı Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, XX (1997), s. 113-130.

13- Saadettin Gömeç, "Divanü Lugat-it-Türk'de Akrabalık Bildiren Terimler", *Türk Kültürü*, XXXIX/464 (Aralık 2001), s. 10-19.

Yazımın sonuna gelirken, Türk dillerinde kullanılan yüzlerce akrabalık adlarından birini (: "abla"), bu çalışmadan (s. 167) aynen alarak, aşağıda veriyoruz:

abla

"Büyük kız kardeş" anlamında olan ve Osmanlıcada *abla* "büyük kız kardeş" biçiminde tesbit edilen bu sözcük, günümüz Türk dillerinin birkaçında kullanılmaktadır:

Trk. *abla* "büyük kız kardeş; büyük kız kardeş gibi saygı ve sevgi gösterilen kız ve kadın", Trk. (ağ.) *abla* "anne; üvey ana; yenge; hanım, hanımefendi" (DS I:3-4), *abila*, *abula* "büyük kız kardeş; yenge; hanım, hanımefendi" (DS I:2-4), *ābila*, *abilā*, *able*, *apla* "büyük kız kardeş" (DS I:3, XII: 4403), *abilla* "büyük kız kardeş; hanım, hanımefendi" (DS I:3-4)

Gag. *abla* "(esk.) büyük kız kardeş; genç kıza, genç kadına saygılı seslenme"

Kta. *abla* “büyük kız kardeş” (< Trk.)

[Kısaltmaların izahı: Trk.: Türkçe; (ağ.): ağız, ağızları; DS: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-XII, TDK Yay., Ankara 1963-1982; Gag.: Gagauzca; esk.: eskimiş anlam veya sözcük, eskiden; Kta.: Kırım Tatarcası]

Yong-Söng Li’nin büyük bir emek mahsulü olan bu çalışmasında ilk önce kan akrabalığına daha sonra da evliliğe dayanan akrabalığı anlatan sözcükler ele alınmıştır. Konu en eski kaynaklardan günümüze kadar, yazı ya da konuşma dili olan her dil gözden geçirilerek ortaya konmuştur. “Dizin” bölümünde ise çalışmada ele alınan bütün sözcükler, 7000’in üzerinde sözcük gruplanarak ele alınmıştır. Eser, dolgun muhtevasının yanı sıra metodu, sistemi, kaliteli ve güzel baskısı ile de takdire şayandır. Sahasında bir el kitabı vazifesini görecektir.

ABSTRACT

Turkish language, which belongs to one of the most well-known language families, is one of the most prolific languages of the world in respect of *names of family relationships*. A great number of words are used to name “relatives” in various dialects of Turkish and in Anatolian dialects in particular.

Yong-Söng Li, in his systematical work gives a list of such names as *dede, nine, baba, anne, amca, dayı, hala, teyze, erkek kardeş, kız kardeş, kuzen, oğul, kız, yeğen, koca, karı*, etc.

